

НАПАД

1

В останній день грудня 1678 року Арсен Звенигора з Романом Воїновим та Ненком перебралися по льоду на лівий берег Дніпра і понад Сулою попростували на північ. Поспішали, бо хотіли щедрий вечір зустріти в Дубовій Балці серед своїх.

Пронизливий холодний вітер люто шмагав їх по обличчях колючим снігом, сліпив очі, танцював і кушпелив навколо, мов згряя відьом і чортів, застилаючи виднокруг густою білястою пеленою.

Стомлені голодні коні важко брѣхалися в імлистій сніговій круговерті, з натугою здиралися на круті горби. А в долинах, у глибоких байраках пурхали по груди в пухкї замети, як у свіже пінисте молоко.

Вершники теж стомилися і їхали мовчки. Арсен прокладав шлях, пильно вдивляючись у неясні обриси горбів і ледь помітних у безпросвітному мороці гаїв, щоб не збитися з дороги. Власне, ніякої дороги не було — пробиралися навпростець, манівцями, але ці манівці були козакові добре знайомі, бо не один раз він тут проїздив. Його товариші цілком покладалися на свого проводжатого — тому понасували башлики на самі очі, понахиляли голови майже до кінських грив і, здавалося, дримали.

А хуртовина не вщухала. Небо не просто сіяло снігом. Воно, як велетенський вітряк, тряслося в нестримному гніві й з високості трусило, кидало, жбурляло з-під свого невидимого жорна цілі потоки крижаного борошна, яке зразу ж підхоплював скажений вірюган і котив понад принишкльо землю.

Арсен щільніше прикрив поли кожуха і, знявши рукавицю, теплою долонею зігнав з брів і вій шорсткий намерзлий сніг. А думкою линув у Дубову Балку, в низеньку теплу хатину. Уявляв, як у це передноворічне надвечір'я мати зі Стехою і Златкою готують святкову вечерю, а чоловіки — дідусь Онопрій, Младен, Якуб, Спихальський та Яцько, — упоравшись по господарству, сидять на лавах, за столом та біля лежанки, в якій весело гототить вогонь, і ждуть щедрівників та щедрівниць.

Щедрий вечір! Багатий вечір! Цього разу ти будеш особливо радісний у господі старої Звенигорихи. Тільки б щасливо добратися до хутора.

Потім в уяві спливає прекрасне личко Златки. На її пухких губенятах блукає сумна усмішка, а в темно-синіх очах причаїлося невисловлене запитання — Арсене, любий, коли ж я діждуся тебе? Коли нарешті ти повісиш на кілочок у глухому кутку хатини свою шаблю-розлучницю, коли — надовго а чи й назавжди — розсідлаєш свого бойового коня і забудеш про нескінченні шляхи-дороги, про криваві січі, про сповнені тривог і небезпек дні й ночі?.. Вона марила до себе звабливим поглядом, стрункою постаттю, білизною зубів і вітряною розмаяністю важкого чорного волосся. Вона кликала своїм ніжним грудним голосом, в якому вчувалася дивна музика чужих мов і бентежність південних ночей... Златко! Люба моя! Я поспішаю, щоб уже ніколи більше не розлучатися з тобою, щоб навіки назвати своєю і назавжди поєднати наші долі! Я лечу до тебе, чужоземко моя дорога, щоб відтепер і до кінця нашого життєвого шляху бути разом, щоб ти не відчувала себе серед цих широких степів відламанною галузкою. Златко! Я зроблю усе, що в силах моїх, щоб ти була щасливою, щоб моя земля стала для тебе рідною і дорогою...

Його думки снувалися б і далі, та їх раптом урвали якісь тривожні звуки, що долинули з глибокої балки. Арсен почекав, поки під'їдуть товариші.

— Ви чуєте? Здається, десь ірже кінь!

— Що ж тут — село чи хутір попереду? — спитав Роман.

— В тім-то й річ, що ні села, ні хутора... О, чуєте?!

З балки долинуло ледь чутне в завиванні буревію тривожно-болісне іржання.

— Мабуть, подорожні, — висловив здогад Роман. — І несе ж у таку лиху годину!.. Хто б це міг бути? Сподіваюся — не татари?

— Зараз дізнаємося, — відповів Арсен.

Вони спустилися в долину. Тут було трохи затишніше. Сніговий ревів десь угорі, котився понад білою безконечною рівниною, а сюди, в міжгір'я, вривалися тільки поодинокі вихори і слали між невидимими горбами пухку снігову ковдру.

До виразного іржання тепер долучився людський стогін. Він линув десь знизу, мовби з-під снігу або з глибокої ями.

Вершники спішилися.

На краю обривистого, занесеного снігом рівчака зупинилися. Там, унизу, в напівзаметеній ямі, лежав вороний кінь. Здригаючись від холоду, він натужно підіймав мокру голову і жалібно іржав, ніби благав про порятунок. Під ним невдаха-господар. Своєю вагою кінь придушив йому ногу, і чоловік, пересилиючи біль, тихо постогнував.

Арсен стрибнув у рівчак.

Кінь потягнувся до нього м'якими мокрими губами, тихенько заіржав і зробив спробу підвестися. Але не зміг: обидві передні ноги були переламані. Його хазяїн ворухнувся теж і розплющив очі.

— Кріпись, чоловіче! — промовив Звенигора. — Зараз ми допоможемо тобі!

Вони втрюх підняли коня, висвободили зі стремена ногу потерпілого. Допомогли йому підвестися і вилізти з рівчака.

Це був високий, міцний на вигляд чолов'яга років сорока. Сукняна бекеша, підбита лисячим хутром, туго обтягувала його ставну постать. Шабля при боці і два пістолі за поясом, дорога смушева шапка з малиновим верхом і добротні чоботи з посрібленими острогами свідчили про приналежність незнайомця до військового стану і про те, що це — не сірома-нетяга, а досить заможний козак.

Він струсив з себе сніг, кілька разів зігнув і розігнув праву ногу. Потім усією вагою тіла наступив на неї. Нога була ціла, не пошкоджена, але, видно, боліла чи затерпла, бо незнайомиць довгенько, кривлячись, притупцював нею. Нарешті випростався перед своїми рятівниками і, усміхнувшись з-під невеликого, але густого темно-русого вуса гарною білозубою усмішкою, зняв шапку, статечно вклонився.

— Добрий день, добрі люди! Спасибі сердечне, що порятували! А то вже гадав — пропаду! — І він міцно потиснув усім руки. — Кого ж Бог послав мені на поміч?

— Запорожці... Звенигора, Роман Воїнов та Ненко, — стримано відповів Арсен. — А ви хто?

— Семен Гурко, з Борзни, абшитований¹ козак Ніжинського полку.

— Чому ж абшитований? Ваш вік ще не дозволяє залишати військову службу.

— Вік не дозволяє, та обставини змусили... Дружину поховав, дочку заміж віддав. Побув деякий час з молодятами, та бачу — зайвий я у їхній новій сім'ї. Тому й вирішив — адже тепер я вільний птах! — гайнути на Запорожжя. Звичайно, не боки облежувати та саламаху їсти, а теж нести військову службу... Та ось маєш: замалим не наклав головою у цій бісовій круговерті... Ще раз дякую вам за порятунок!

— Долі своїй дякуйте... От тільки як же ви тепер? Без коня в таку негоду далеко не залетиш!

Гурко мовчки розвів руками, ніби сказав: а що я маю робити?

— Поїдьмо з нами, — запропонував Арсен. — Доберемося до теплої оселі, а там уже подумаємо, як вам бути далі...

— Гм, легко сказати — поїдьмо з нами... Піший кінному не товариш! — заперечив Гурко.

— Це правда. Однак ми ж не залишимо вас тут на загибель! Яюсь уже доберемося до Дубової Балки. А там і коня для вас роз-

¹ Абшитований — відставний.

добудемо... Ну, не гаймося! Вечоріє, а нам ще добрячих верст п'ятнадцять їхати!

— Якщо так, тоді зачекайте трохи, — промовив Гурко. — Я миттю!

Він спритно плигнув у рівчак, нахилився над конем. Обома руками обняв його за голову, збив з буйної вороної гриви сніг. Кінь, мов дитина, потягнувся до господаря тремтячими губами, жалібно заіржав.

— Прощай, мій вірний товаришу, — глухо промовив Гурко, виймаючи з-за пояса пістоль. — Ти чесно і віддано послужив мені... А я... Ось єдине, — він звів курок, — чим я могу віддячити тобі... Прости мене, друже!

Він приклав пістоль коневі до вуха і відвернув голову, щоб не дивитись у широко розплюшені чорні очі, з яких збігали чи то сльози, чи прозора снігова вода.

Пролунав короткий постріл. Кінь стрепенувся і затих. І зразу ж сніговій почав укривати його легким білим саваном, з-під якого страшно і неприродно виглядали зламані, вивернуті догори передні ноги.

Гурко розстебнув на коневі попрягу, зняв сідло й гнuzдечку. Спритно й легко, ніби йому було років двадцять, а не сорок, і ніби він не пролежав півдня, заляклий, у холодному снігу, вистрибнув з рівчака і сказав:

— Ну, ось я готовий! Якщо берете мене з собою, то постараюся не відстати...

Прямий і чесний Роман Воїнов обурився.

— Е-е, чоловіче, ти невисоко ціниш нас, якщо вважаєш, що ми дозволимо тобі йти піхтурою!.. — По російському звичаю він звертався до незнайомця на «ти». — Ось, будь ласка, мій сірий! Приторочуй міцніше сідло позаду і їдь, а я трохи пройдуся пішака, бо ноги вже геть затекли... А згодом мене змінить Ненко, та й Арсен буде не від того... Якщо вже зараджувати лихові, то гуртом! Недарма ж у вас кажуть: гуртом і рідного батька легше бити!

Ніжинський козак весело усміхнувся.

— Побий мене грім, якщо ви не добрячі хлопці! Га? Їй-богу, варто було померзнути в снігу, аби тільки зустрітись з вами! Видно зразу, що справжні запорожці, а не якісь зайди.

Звенигора і Воїнов переглянулись, зареготали. А Ненко, не дуже второпавши, що сказав веселий подорожній, якого тільки щасливий випадок урятував від смерті, з подивом спостерігав цю сцену.

— Вгадали, батечку! — сказав Арсен, витираючи рукавицею сльози в очах. — Один з нас — яничар, турок, чи то пак потурчений болгарин, — він показав на Ненка. — Другий, — кивнув на Романа, — донський козак... А третій, — ткнув рукавицею собі в груди, — колишній недовчений спудей... Ну, а всі гуртом — справжнісінькі запорожці!